

การรวบรวมลายเสื่อกกจันทบูร เพื่อการจัดการความรู้เรื่องเล่าวิถีชีวิต ของชุมชนเสม็ดงาม

COLLECTION OF CHANTHABOON REED MAT PATTERNS FOR THE MANAGEMENT OF KNOWLEDGE, STORIES, WAYS OF LIFE OF THE SAMET NGAM COMMUNITY

สมปอง มุลมณี, สรिता ปัจจุสานนท์ และอภิสร่า โคตรโยธา

SOMPONG MULMANEE, SARITA PATJUSANON AND APHISSARA KHOTYOTHA

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

FACULTY OF EDUCATION, RAMBHAI BARNI RAJABHAT UNBERSITY

จังหวัดจันทบุรี

CHANTHABURI PROVINCE

Received: February 1, 2023

Revised: February 28, 2023

Accepted: March 27, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการรวบรวมลายเสื่อกกจันทบูร เพื่อการจัดการความรู้เรื่องเล่า วิถีชีวิต ของชุมชนเสม็ดงาม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อรวบรวมชื่อลายเสื่อกกของชุมชนเสม็ดงาม และ 2. เพื่อการจัดการความรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่า และวิถีชีวิตชุมชนที่สะท้อนผ่านลวดลายเสื่อกก โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งเก็บข้อมูลจากสมาชิกกลุ่มทอเสื่อกก ที่มีความรู้ความชำนาญในการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ลายเสื่อกกจำนวน 25 คน ได้มาจากการสุ่ม/เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์

สรุปผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า 1. ลายเสื่อกกจันทบูรของชุมชนเสม็ดงาม ปรากฏทั้งสิ้น 75 ลาย โดยจำแนก ชื่อลายเสื่อกกตามลักษณะการทอ เป็น 3 ลักษณะ คือ การทอแบบธรรมดา 31 ลาย การทอแบบมัดย้อม 4 ลาย และการทอแบบยักซิด 41 ลาย 2. ชื่อลายเสื่อกกจันทบูรของชุมชนเสม็ดงาม สะท้อนเรื่องราวของวิถีชีวิตชุมชน 3 มิติ คือ มิติแรกลวดลายที่สะท้อนภาพภูมิศาสตร์ธรรมชาติของชุมชน มิติที่สองลวดลายเสื่อกกที่สะท้อนภาพอาชีพ วิถีชีวิต ชุมชน และมิติที่สามลวดลายเสื่อกกที่สะท้อนถึงอิทธิพลการท่องเที่ยวและการพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ: ชื่อลายเสื่อกกจันทบูร การจัดการความรู้ ชุมชนเสม็ดงาม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

ABSTRACT

The objectives of the research on collecting Chanthabun reed mat patterns to manage the knowledge of stories and ways of life of the Samet Ngam community were 1) to collect the names

of the reed mats of the Samet Ngam community and 2) to manage the knowledge about the stories and ways of life of the community reflected through the patterns of reed mat. A descriptive research was used to analyze the data which were collected from 25 members of the reed mat weaving group, who have knowledge and expertise in providing information related to reed mat patterns.

They were drawn by randomly selective sampling and Data were collected using an interview form. In summary, the results of this research were as follows: there were 75 Patterns by categorizing the name of the reed mat pattern according to the weaving style into 3 types, which were simple weaving patterns, tie-dye weaving patterns, khit lifting patterns, 2) the name of the Chanthabun reed mat pattern of the Samet Ngam community reflected the story of the community's way of life in three dimensions: the first dimension was a pattern that reflected the natural geography of the community. The second dimension was the a reed pattern that reflected the occupation and community way of life and the third dimension was the patterns of reed mats that reflected the influence of tourism on the community.

Keywords: name of reed mat Chanthabun, Knowledge management, Samet Ngam Community, local wisdom, local products

บทนำ

ลวดลายเสื้อกอกของชุมชนเสม็ดงาม มีรูปแบบที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เช่น ลายตาคว่ำ ตาสาม ไม้กางเขน เกี๊ยตเต่า หมากรุก ตลอดจนได้มีการคิดลวดลายที่สามารถสร้างเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของตนเอง จนสามารถนำไปจดลิขสิทธิ์ลวดลายได้ เช่น ลายฉัตรพิมาน อันเป็นลายเฉพาะที่ได้รับการคิดค้นขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ทว่าการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องลวดลายเสื้อกอกชุมชนเสม็ดงามยังไม่พบว่ามีการศึกษาและสืบทอดที่เป็นรูปธรรม อันเป็นประเด็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งหากลวดลายเสื้อกอกอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญานี้ไม่ได้รับการศึกษาและสืบทอดไว้เพื่อให้เยาวชน นักเรียนนักศึกษา นักท่องเที่ยว และผู้ที่สนใจต่าง ๆ ได้ใช้ศึกษาต่อไปในอนาคต

การศึกษาเกี่ยวกับลวดลายเสื้อกอกจันทบูรของชุมชนเสม็ดงาม โดยเฉพาะการเก็บรวบรวมภูมิปัญญาทางด้านการคิดค้นลวดลาย การตั้งชื่อลวดลายให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชนที่สะท้อนผ่านลวดลายเสื้อกอกเนื่องจากกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ดีจะมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ๆ เกิดความยั่งยืน และพัฒนาต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่ง (บุศรินทร์ สายรัตน์ และจักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า, 2563, น. 106-107) ปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ทางภูมิปัญญาการทอเสื้อกอกของชุมชนเสม็ดงาม ยังคงมีการถ่ายทอดภายในกลุ่มสมาชิกของกลุ่มทอเสื้อกอก แต่หากยังมีปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านการจัดเก็บองค์ความรู้เกี่ยวกับชื่อลวดลาย การทอลาย ที่มาของลายต่าง ๆ ที่เป็นระบบ เพราะเป็นเพียงวิธีบอกเล่า ทำให้ดูและฝึกฝนในครอบครัวหรือสมาชิกเท่านั้น อีกประการหนึ่ง คือ เยาวชนรุ่นใหม่เห็นว่าการทอเสื้อมีความยุ่งยาก

ไม่สามารถสร้างรายได้ได้อย่างทันใจ กระบวนการทอดต้องใช้ระยะเวลาในการทอดนานและใช้คนทอดหลายคน เมื่อหักต้นทุนการผลิตแล้วจะเหลือรายได้ที่เป็นกำไรไม่มากนัก ส่งผลให้เด็กรุ่นใหม่ไม่สนใจอาชีพทอดเสือกกันอย่างจริงจัง และนิยมไปประกอบอาชีพอื่นที่มีค่าตอบแทนสูงกว่านั่นเอง ปัญหานี้หากผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอดเสือกในปัจจุบันที่ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุในชุมชน ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเรื่องเสือกทอดสูญหายไป

จากสภาวะปัญหาเรื่องการจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับการทอดเสือกของชุมชนเสม็ดงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาด้านการเรียกขานชื่อของลวดลายต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต รากเหง้าของชุมชน ซึ่งการเรียกชื่อลายเสือกเสม็ดงามนั้นมีลักษณะร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ที่ทอดเสือกด้วยกัน และมีลักษณะเฉพาะที่เกิดจากบรรพบุรุษได้เรียกขานตามลักษณะภูมิประเทศ วิถีชีวิตของชุมชนอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่สมควรได้รับการสืบสานและนำเสนอสู่ชนรุ่นหลังเป็นอย่างมาก (จุไรรัตน์ สรรพสุข, 2564, น. สัมภาษณ์) คณะผู้วิจัยเห็นว่า ควรศึกษารวบรวมชื่อลายเสือกของชุมชนเสม็ดงามเพื่อเป็นการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาให้เป็นระบบ สามารถที่จะนำไปเผยแพร่ถ่ายทอดในลักษณะของสื่อ นิทรรศการ วิเคราะห์ความสำคัญของเรื่องเล่าประจำถิ่นที่ส่งผลต่อการสร้างลวดลายเสือก ทั้งเรื่องเล่าที่เป็นวิถีดั้งเดิมของชุมชน เช่น ข้าวเปลือก ข้าวสาร ไข่มุก เทพเจ้า ความเชื่อดั้งเดิม ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเป็นลวดลายเสือก ตลอดจนเรื่องเล่าที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น ลายกุญแจเงิน ลายเก้าอี้ ลายสร้างสรรค์ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นจากกระแสนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ล้วนเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การศึกษาและเป็นต้นแบบของการนำเสนอภูมิปัญญาเพื่อการเรียนรู้ที่กว้างขวางออกไป ตลอดจนวิเคราะห์ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ สืบสานภูมิปัญญาการทอดเสือกต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อจัดการองค์ความรู้รวบรวมชื่อลายเสือกของชุมชนเสม็ดงาม
2. เพื่อการจัดการความรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าและวิถีชีวิตชุมชนที่สะท้อนผ่านลวดลายเสือก

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

ศึกษาข้อมูลลวดลายเสือก ของกลุ่มสตรีทอดเสือกเสม็ดงาม ศูนย์การเรียนรู้การทอดเสือกจันทบุรี หมู่ที่ 10 ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาออกเป็น 2 ด้าน ดังต่อไปนี้

2.1 ศึกษาชื่อลวดลายเสือก จำแนกชื่อลายตามลักษณะการทอดเสือก ของกลุ่มสตรีทอดเสือกเสม็ดงาม ศูนย์การเรียนรู้การทอดเสือกจันทบุรี หมู่ที่ 10 ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

2.2 วิเคราะห์ภาพสะท้อนวิถีชีวิต และเรื่องเล่าชุมชนที่เกี่ยวข้องกับลวดลายเสือก

3. กรอบแนวคิดของการวิจัยและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

3.1 กรอบแนวคิดการวิจัย การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องการสร้างสื่อพื้นบ้าน สื่อพื้นเมือง (Folk Media) หรือสื่อดั้งเดิม (Traditional Media) เป็นการสื่อสาร ของชาวบ้าน นับเป็นสิ่งที่มิมีบทบาททางสังคมที่มีความสำคัญในหลาย ๆ ด้าน ทั้งในการสื่อสาร การประสานสามัคคีของคนในชุมชน การพัฒนาการร้อยโยงสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ที่สำคัญคือ สื่อพื้นบ้านเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างดุลยภาพให้แก่ชุมชน นับเป็นการสื่อสารรูปแบบการสื่อสารกับตัวเอง (Inter Communication) การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) และการสื่อสารเป็นกลุ่ม (Group Communication) โดยการตั้งชื่อลวดลายเสื้ออกของชุมชนเสม็ดงาม เป็นการสื่อสารที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบันผ่านชื่อลาย และสัญลักษณ์ของลาย ตามแนวคิดของเกษม มานะรุ่งวิทย์ (2564, น. 65) ที่กล่าวว่า สัญลักษณ์ที่ถ่ายทอดผ่าน เส้น สี และลวดลายมีความหมายต่อการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้างความคิด และอุดมการณ์ของสังคม การทอผ้าเป็นสัญลักษณ์ทั้งแง่ตัวตนและสังคม การปรากฏสัญลักษณ์ของระบบความคิด ความเชื่อต่อสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์ ศาสนา ธรรมชาติ และจักรวาล

แนวความคิดดังกล่าวได้พัฒนาเป็นแนวทางการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการรวบรวมลายเสื้ออกเสม็ดงาม เพื่อนำมาวิเคราะห์องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในการเรียกชื่อลาย ที่มาของการสร้างสรรค์ลายเสื้ออก โดยใช้ลวดลายเสื้ออกที่ปรากฏในชุมชนเป็นสื่อกลางในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กับลายเสื้ออกของชุมชนเสม็ดงาม โดยลายเสื้ออกนั้นสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลง การปรับตัวทางวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัยจนกลายเป็นลักษณะเด่นของเสื้ออกเสม็ดงาม

3.2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาด้านการทอเสื้ออก ดังที่ ลักษณะพร โรจน์พิทักษกุล (2555, น. บทคัดย่อ) ที่ศึกษาต่อยอดการทอเสื้ออกของชุมชนบางพลวง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่าบริบท แนวคิด หลักการ หลักฐานทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทอเสื้ออกของชุมชนเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดต่อกันมาจาก บรรพบุรุษ เป้าหมายของการผลิตคือการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชนโดยการพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตัวเอง และพึ่งกันเองในชุมชน เกิดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นในการการต่อยอดภูมิปัญญาการพัฒนาลวดลายเสื้ออก การศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทอเสื้ออกของจังหวัดจันทบุรี และความเป็นมาของการทอเสื้ออกเสม็ดงาม ที่ว่าอาชีพทอเสื้ออกนั้นเดิมทีเป็นอาชีพของชาวแคชโลก บริเวณอำเภอมือง ก่อนที่จะได้รับความนิยมแพร่หลายไปสู่บริเวณอื่น ๆ อาทิ เสม็ดงาม บางสระแก้ว เกาะขวาง และที่อื่น ๆ เดิมทีใช้ปอกระเจาเป็นเส้นยืน แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนมาใช้เส้นเอ็นพลาสติก เนื่องจากมีราคาถูกและสะดวกกว่า ซึ่งฉัฐมา อาสารัฐ และภรดี พันธุภากร (2527, น. 18) ได้กล่าวถึงลายเสื้อจันทบุรีไว้ 2 ลักษณะ คือ 1. เสื้อลวด หรือเสื้อรวด ลักษณะของเสื้อชนิดนี้เป็นเสื้อนึ่ง-นอนมันริมธรรมดา ลวดลายธรรมดา แต่มีความยาวเป็นพิเศษ จะยาวเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการใช้สอย ส่วนใหญ่มักจะใช้ที่วัด เช่น ใช้ปูลาด ตลอดจนความยาวของพื้นศาลาวัด หอฉัน เมื่อเลิกใช้จะม้วนเก็บเป็นม้วน ดังนั้น ความยาวจึงไม่จำกัด อาจจะ ยาว 10 ม. หรือมากกว่าก็ได้

ที่เรียกว่าเสื้อลวดนั้น เข้าใจว่าจะเพี้ยนเสียงมาจากเสื้อรวด เพราะคำว่า ลวด มีความหมายถึงโลหะที่ถูกรีดเป็นเส้นเล็ก ๆ ยาวมาก คือ ลวดที่เราใช้มัดสิ่งของหรือนำมาทำราวตากผ้า เมื่อพิจารณาในแง่นี้แล้วไม่น่าจะใช้ เพราะเสื้อลวดมันจะยาวจริง แต่ก็ไม่เป็นเส้นเล็ก จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น เสื้อรวดมากกว่า รวด หมายถึง

ครั้งเดียว คราวเดียว หมายความว่าพลาดครั้งเดียวก็ได้ตลอดความยาวของพื้น เมื่อถามชาวจันทบุรีบางท่านดูก็ไม่ได้
แ่งคิดอะไร จึงได้สันนิษฐานดังกล่าวนี้เสียชนิดนี้มีขนาดความกว้างที่ใช้ทั่วไปเป็นเส้น 5 คืบ และ 5 คืบ ตรงหัว-ท้าย
ของเส้นมักจะมิตัวอักษรผูกเป็นประโยคว่า ใครเป็นผู้ถวายเส้นให้แก่วัดใด เป็นต้น 2. เส้นยกลวดลายพิเศษ เส้นชนิดนี้
ปัจจุบันหาได้ยาก ที่พบอยู่บ้างเป็นผืนเล็ก ๆ ขนาดกว้าง 2 ฟุต ยาว 3 ฟุต โดยประมาณ เส้นผืนใหญ่ ๆ ขนาด 2-10
คืบหาไม่ได้เลย เส้นชนิดนี้สมัยก่อน อาจเป็นการทอเพื่อแสดงความสามารถในการเล่นลวดลายและมีใช้ตามบ้านผู้มี
ฐานะเท่านั้นไม่แพร่หลาย อย่างไรก็ตามเส้นดังกล่าวก็เป็นผลิตผลจากความคิด ความสามารถของชาวจันทบุรีส่วน
หนึ่ง เป็นที่เชิดหน้าชูตาของจันทบุรีได้ จึงน่าจะได้มีการฟื้นฟูเพื่อสืบเพราะกว่าจะทอเสร็จแต่ละผืนใช้เวลาหลายวัน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการทอเส้น ภูมิปัญญาของการทอเส้นจันทบุรี ผู้วิจัย
นำมาวิเคราะห์ร่วมกับการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเล่าชุมชนภาพสะท้อนของชุมชนผ่านเรื่องเล่าและลวดลายเส้นดังที่
สมปอง มุลมณี (2564, น. 340) ที่ศึกษาบทบาทของเรื่องเล่าประจำถิ่นจังหวัดจันทบุรีพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง
เรื่องเล่าประจำถิ่นกับพื้นที่สำคัญของชุมชน ในฐานะการอธิบายเหตุ หรือการบันทึกเหตุการณ์ ทำให้เกิดพื้นที่พิเศษ
ขึ้นในชุมชนที่พบจากการวิจัย ได้แก่ วัด ลำน้ำ ศาลเจ้า สถานที่ทางธรรมชาติ บ้านเรือน รวมทั้งอาชีพต่าง ๆ ของ
ชุมชน ทุกอย่างล้วนเป็นหน้าที่ของเรื่องเล่าประจำถิ่นที่จะช่วยอธิบายความเป็นมาอย่าง ที่ ประวัติศาสตร์กระแสหลัก
ไม่อาจจะอธิบายได้ในบางส่วน เช่นเดียวกับการตั้งชื่อลวดลายเส้นกนกเสม็ดงาม ที่เป็นสื่อสะท้อนภาพเรื่องเล่าวิถีชีวิต
ชุมชนเสม็ดงาม จากอดีตสู่ปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขั้นตอนต่อประสานงานเตรียมการวิจัยดังนี้

1.1 ผู้วิจัยประสานด้วยวาจาเพื่อแจ้งรายละเอียดการทำวิจัย และสอบถามความสมัครใจในการเป็น
พื้นที่วิจัย

1.2 ผู้วิจัยทำหนังสือประสานงานระหว่างหน่วยงานจากคณะครุศาสตร์ เรื่องขออนุญาตลงพื้นที่เก็บ
ข้อมูลวิจัย ถึงประธานกลุ่มสตรีทอเสื่อกกเสม็ดงาม หมู่ที่ 10

2. ขั้นการเก็บข้อมูลผู้วิจัย ทำหนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย โดยนัดหมาย
ผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้า โดยกำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ ประสานงานกับประธานกลุ่มสตรีทอเสื่อกก
หมู่ที่ 10 เสม็ดงาม และดำเนินการ ดังนี้

2.1 แจ้งจุดประสงค์การทำวิจัย กระบวนการทำวิจัย ผลตอบแทนที่ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยจะได้รับแก่
ประธานกลุ่มรับทราบ

2.2 ขอความอนุเคราะห์ประธานกลุ่มนัดหมายสมาชิกกลุ่มทอเสื่อฯ เพื่อแจ้งจุดประสงค์ การทำวิจัย
กระบวนการทำวิจัย ผลตอบแทนที่ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยจะได้รับและกตติการเข้าร่วมวิจัยแก่สมาชิกกลุ่มรับทราบ

2.3 ทำการเจาะจงเลือกตัวแทนสมาชิกเพื่อให้ข้อมูลวิจัย ในฐานะผู้เข้าร่วมวิจัย โดยคัดจากการ
แบ่งกลุ่มสมาชิกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มผู้ปลูกกก 2. กลุ่มผู้ออกแบบลายเสื่อกก 3. กลุ่มผู้ทอเสื่อกกอาชีพ 4. กลุ่ม
ผู้แปรรูปผลิตภัณฑ์ และ 5. กลุ่มผู้จำหน่ายเสื่อกก โดยคัดเลือกตัวแทนกลุ่มละ 5 คน

2.4 นัดหมายวันสัมภาษณ์เก็บข้อมูลพร้อมกับส่งโครงสร้างคำถามให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้มีโอกาสเตรียมตัวล่วงหน้า

3. ผู้วิจัยเข้าไปดำเนินการตามแบบสัมภาษณ์ โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ที่ผ่านการประเมินคุณภาพ (IOC) จากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และกระบวนการมีส่วนร่วม โดยใช้เวลาสัมภาษณ์ไม่เกิน 1 ชั่วโมง/คน โดยผู้วิจัยได้จัดเตรียมคำถามแบบกว้าง ๆ แล้วให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบคำถามหรือเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างอิสระเกี่ยวกับการทอเสื่อกก ลวดลายเสื่อกกจากประสบการณ์ที่เคยทอและการบอกเล่ามาจากบรรพบุรุษ พร้อมกับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ และผู้วิจัยจะคอยซักคำถามในกรณีที่คำตอบหรือสิ่งที่ตอบมาไม่ชัดเจนหรือผู้วิจัยต้องการรายละเอียดมากยิ่งขึ้น และมีการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ด้วยการจดบันทึก การถ่ายภาพลวดลายเสื่อกกกระบวนการทอเสื่อกกเพื่อนำมาวิเคราะห์ผลการวิจัยและบันทึกเสียงผู้ให้ข้อมูลหลัก

4. ผู้วิจัยได้ถอดเทป พิมพ์รวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์และนำส่งกลับให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้ง

5. ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ ที่ความ สรุปรูปเนื้อหาและจัดกลุ่มข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์สร้างสื่อการเรียนรู้

ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลการวิจัยในลักษณะการบรรยายวิเคราะห์ 2 ประเด็น ได้แก่

1. ชื่อลายเสื่อกกของชุมชนเสม็ดงาม และ 2. เรื่องเล่าและวิถีชีวิตชุมชนที่สะท้อนผ่านลวดลายเสื่อกก รายละเอียดดังนี้

1. ชื่อลายเสื่อกกเสม็ดงาม

ลายเสื่อกกจันทบูรของชุมชนเสม็ดงาม ปรากฏทั้งสิ้น 75 ลาย โดยจำแนกชื่อลายเสื่อกกตามลักษณะการทอ เป็น 3 ลักษณะ คือ การทอแบบธรรมดา 31 ลาย การทอแบบมัดย้อม 4 ลาย และการทอแบบยกขัด 41 ลาย จำแนกตามลักษณะการทอได้ 3 กลุ่มลาย คือ 1. เสื่อที่ทอด้วยเทคนิคการทอแบบสลับสี 2. เสื่อที่ทอด้วยเทคนิคการมัดย้อม และ 3. เสื่อที่ทอด้วยเทคนิคผสมการทอยกขัดกับแบบยกขัด ผลการวิจัยมีดังนี้

1.1 เสื่อทอด้วยเทคนิคการทอแบบสลับสี เสื่อรวด

การทอเสื่อกกของชุมชนเสม็ดงาม เริ่มต้นจากกระบวนการต้นน้ำ คือการปลูกต้นกก อันเป็นพืชที่เป็นตัวบ่งชี้ลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ (GI) กระบวนการกลางน้ำ คือการนำมาทอเป็นผืนเสื่อกก และปลายน้ำคือการส่งแปรรูปจำหน่ายเป็นสินค้าของชุมชน ชาวบ้านจันทบุรีเรียกว่า เสื่อรวด ลักษณะของเสื่อชนิดนี้เป็นเสื่อนั่งนอนมันริมธรรมดา ลวดลายธรรมดา แต่มีความยาวเป็นพิเศษ จะยาวเพียงใต้นั้นขึ้นอยู่กับความต้องการใช้สอย ส่วนใหญ่มักจะใช้ทำวัด เช่น ใ้ปูลาด ตลอดความยาวของพื้นศาลาวัด หอฉัน เมื่อเลิกใช้จะม้วนเก็บเป็นม้วน ดังนั้น ความยาวจึงไม่จำกัด อาจจะ ยาว 10 ม. หรือมากกว่าก็ได้ รวด หมายถึงครั้งเดียว คราวเดียว หมายความว่าปูลาดครั้งเดียวก็ได้ตลอดความยาวของพื้น เสื่อชนิดนี้มีขนาดความกว้างที่ใช้ทั่วไปเป็นเสื่อ 5 คืบ และเว้น 5 คืบ ตรงหัว-ท้ายของเสื่อมักจะมีตัวอักษรผูกเป็นประโยคว่า ใครเป็นผู้ถวายเป็นถวายให้แก่วัดใด เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ การทอเสื้อรวดลดน้อยลงไปมาก แทบจะหาไม่ได้เลย ทั้งนี้เพราะปัจจุบันนี้มีผู้ใช้พรหมแทนเสื้อรวดโดยทั่วไปประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เสื้อรวดแต่ละผืนต้องใช้วัสดุทั้งปอและกก มากเท่ากับทอเสื้อธรรมดา 5-6 ผืน กว่าจะทอเสร็จต้องใช้เวลาหลายวัน จึงทำให้ไม่มีผู้นิยมทอ นอกจากจะมีผู้สั่งทอเป็นพิเศษเท่านั้น (ฉัฐมา อาสารัฐ และภรดี พันธุ์ภากร, 2527, น. 18)



ภาพที่ 1 ตัวอย่างเสื้อรวด เสื้อดำแดงลายเกล็ดเต่า ลายไข่มุก

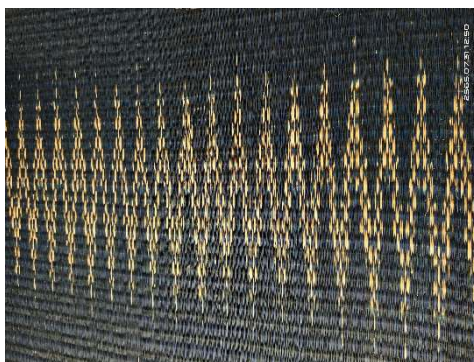
ลายเสื้อที่เกิดจากกระบวนการทอแบบสลับสีของชุมชนเสม็ดงาม ผู้วิจัยรวบรวมไว้ได้ทั้งสิ้น 31 ลาย ดังตารางแสดงรายชื่อต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ชื่อลายเสื้อกทอด้วยเทคนิคการทอแบบสลับสี หรือเสื้อรวด

ที่	ชื่อลายเสื้อ	ที่	ชื่อลายเสื้อ	ที่	ชื่อลายเสื้อ
1	ดาวจันท	11	ลายก้างปลา	21	ลายบ้านเขาน้อย
2	ตาเกล็ดเต่าสองชั้น	12	ไม้กางเขน	22	ลายพื้น
3	เสื้อสองหน้า	13	ลูกโซ่พื้นหนา	23	ลายสลับ
4	ตาลูกโซ่พื้นหนา	14	ตาหมากรุกสองชั้น	24	สายฝน หรือ ลายแมว
5	ตาลูกโซ่ธรรมดา	15	ไม้กางเขน	25	ตาตะแคง
6	ตาเกล็ดเต่า	16	โกศล	26	ตาขำ หรือ ตาแขก
7	ตาคู่	17	ฟันปลา	27	ตาแอมมอง
8	ตามสาม	18	ไส้ปลาไหล	28	ข้าวเปลือก
9	ลายตาสอง	19	ไข่มุก	29	ลายมีเชิง
10	ลายตาสี	20	ลายดาว	30	ข้าวสาร
				31	ลายพื้นดิน

1.2 เลือทอดด้วยเทคนิคการทอดแบบมัตย้อม

การทอดเลือดยังกระบวนการมัตย้อมต้นกกของชุมชนเสม็ดงาม อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับการย้อมไหมมัดหมี่ ซึ่ง ศิริพร บุญชู และนันทวรรณ รักพงษ์ (2555, น. 118) ได้กล่าวถึงกรรมวิธีการมัดหมี่ไว้ว่า คือการมัดเส้นด้ายที่จะนำไปใช้ในการทอผืนผ้าโดยมัดเส้นด้ายให้เป็นเปลาะ ๆ ตามลวดลายที่กำหนดไว้ให้แน่นด้วยวัสดุต่าง ๆ ตามแต่ละท้องถิ่นนิยมใช้ เช่น เชือกกล้วย เส้นด้ายฝ้าย ไบวันสากเหล็กหรือต่อเหล้า หรือเส้นเชือกพลาสติกเพื่อปิดกันไม่ให้เส้นด้ายที่มัดไว้สัมผัสกับสีย้อม แล้วนำเส้นด้ายที่มัดแล้วไปย้อมสี แล้วแกะวัสดุที่มัดนั้นออก หากต้องการให้เกิดลวดลายที่มีหลายสี ต้องมัดและย้อมสีทับกันหลายครั้งเพื่อให้ได้ลวดลายสีตามที่ต้องการ สอดคล้องกับการย้อมสีกก ก่อนที่จะนำไปทอของชุมชนเสม็ดงาม ด้วยการนำกกที่ผ่านการจักเส้นตากแห้งแล้วมาย้อม โดยต้องแช่น้ำราว 10 ชั่วโมง หรือ ขำคั้นก่อนทำการย้อมสี เพื่อให้เส้นกกนิ่ม จากนั้นต้มน้ำให้เดือด ใส่สีย้อม แล้วนำเส้นกกที่มัดเป็นกำแช่ลงไปในน้ำสีที่กำลังเดือดทิ้งไว้ 10-15 นาที จึงนำไปล้างน้ำสะอาด จากนั้นนำขึ้นตากในที่ร่มมีลมพัดผ่าน 3-4 วัน หรือ จนกว่าสีจะแห้งสนิท ลูบดูแล้วสีไม่ติดมือออกมา เมื่อเส้นกกสีแห้งสามารถนำไปใช้ในการทอได้



ภาพที่ 2 เลื่อมมัตย้อมลายฉัตรพิมาน

ลวดลายเลือกที่ได้จากการมัตย้อม ของชุมชนเสม็ดงาม ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ปรากฏทั้งสิ้น 4 ลาย ดังนี้

ตารางที่ 2 ชื่อลายเลือกที่ทอดด้วยเทคนิคการมัตย้อม

ที่	ชื่อลายเลือก
1	ฉัตรพิมาน
2	ศิลาตล
3	ประสานพลึง
4	หยาดพิรุณ

1.3 เสือทอด้วยเทคนิคการผสมยกลายกับแบบขิดจก เสือยกลดลายพิเศษ

การยกลดลายของชุมชนเสม็ดงาม มีลักษณะเดียวกันกับการทอผ้าขิด คือ กรรมวิธีในการทอเสื่อเพื่อให้เกิดลดลายต่าง ๆ ขึ้นมา โดยวิธีการข้ามเส้นยืนในระหว่างการทอ เพื่อให้เกิดลดลายที่โดดเด่นกว่าสีพื้น วิธีการทำคือ ใช้ไม้สอดเส้นกกเขี่ยหรือสะกิด ข้ามเส้นยืนตามจำนวนช่องที่ต้องการสร้างลายเพื่อยกเส้นพุ่งให้สูงขึ้น ทำให้เกิดเป็นลดลายต่าง ๆ

การจก เป็นเทคนิคการทอผ้าเพื่อให้เกิดลดลายต่าง ๆ โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษสอดขึ้นลงวิธีการคือ ใช้ขนเม่น ไม้ หรือนิ้ว สอดเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นลดลายเป็นช่วง ๆ สามารถทำลวดลายได้หลากหลาย ซึ่งจะแตกต่างจากการขิดตรงที่ขิดที่เป็นการใช้เส้นด้ายพุ่งพิเศษเพียงสีเดียว การทอผ้าวิธีจกใช้เวลานานมาก (ฉัฐมา อาสารัฐ และภรดี พันธุภากร, 2527, น. 18)

การทอเสื่อของชุมชนเสม็ดงาม มีการใช้เทคนิคการทอแบบยกลดลาย ผสมผสานกับการทอแบบยกถ่วง เป็นเทคนิคการทอที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชนเสม็ดงาม ทั้งการตั้งชื่อลายที่ได้รับแรงบันดาลใจจากลักษณะการทอธรรมชาติรอบตัวของผู้อยู่ทอ และอิทธิพลทางวัฒนธรรมของสังคมที่เปลี่ยนไป ถือเป็นเทคนิคการทอที่ได้รับการพัฒนาในยุคหลังเพื่อการสร้างรายได้ให้แก่ผลิตภัณฑ์จากการทอเสื่อ โดยมากแล้วเทคนิคการทอเหล่านี้ เน้นไปที่การนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์มากกว่าการที่จะนำไปใช้แบบดั้งเดิม



ภาพที่ 3 ลายเสื่อแบบยกลดลายพิเศษ ลายทิพยเนตร (พินเนต) ลายเบญจรงค์

การรวบรวมลวดลายเสื่อกแบบเทคนิคผสม ยกลดลายแบบขิดจก หรือเสือกลดลายพิเศษของชุมชนเสม็ดงาม ได้ทั้งสิ้น 43 ลาย ดังนี้

ตารางที่ 3 ชื่อลายเสื่อทอด้วยเทคนิคการผสม ยกลดลายกับแบบขิดจก เสือกลดลายพิเศษ

ที่	ชื่อลายเสื่อ	ที่	ชื่อลายเสื่อ	ที่	ชื่อลายเสื่อ
1	ลายยกตัวหนังสือ	16	ลายดอกมะลิกัน	31	ลายนกยูง
2	ลายเก้าอี้	17	ลายดอกบานบุรี	32	ลายนก
3	ลายกำแพงเมืองจีน	18	ลายกระต่ายชมจันทร์	33	ลายกระต่าย
4	ลายกนกหยาบ	19	ลายไก่	34	ลายดอกกุหลาบ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อลายเส้น	ที่	ชื่อลายเส้น	ที่	ชื่อลายเส้น
5	ลายดอกพิกุล	20	ลายไทยเล็ก	35	ลายผีเสื้อและดอกไม้
6	ลายเบญจรงค์ใหญ่	21	ลายขนมปังดว	36	ลายข้าวหลามตัด
7	ลายเบญจรงค์เล็ก	22	ลายดาวลูกไก่	37	ลายไทยดอกพิกุล
8	ลายทิพย์เนตร/พินเนส	23	ลายเขาสระบาป	38	ลายน้ำไหล
9	ลายไทย	24	ลายคลื่น	39	ลายดอกเข็ม
10	ลายไทยผสม	25	ลายหางปลา	40	ลายดอกมะลิใหญ่ผสมดอกเข็ม
11	ลายไทยคู่	26	ลายขอดอกมะลิ	41	ลายเสมีดงาม
12	ลายฝนทิพย์	27	ลายตัวหนอน	42	ลายตัว S
13	ลายมะลิเล็ก	28	ลายไทยหลายชั้น	43	ลายผีเสื้อ
14	ลายมะลิใหญ่	29	ลายตะขาบ		
15	ลายขอ (ลายตัว S)	30	ลายดาวลูกไก่		

2. ภาพสะท้อนเรื่องราวของวิถีชีวิตชุมชนผ่านลวดลายเสื้ออก

การศึกษาลายเสื้ออกเสม็ดงามเพื่อการจัดการความรู้เกี่ยวกับภาพสะท้อนทางสังคมที่สื่อผ่านชื่อลวดลายเสื้ออกชุมชนเสม็ดงามอันเป็นการสะท้อนภาพของวิถีชีวิต อาชีพ ธรรมชาติ และแนวความคิดเชิงสร้างสรรค์ เป็นการสื่อสาร ของชาวบ้านมีความสำคัญในหลาย ๆ ด้าน ทั้งในการสื่อสาร การประสานสามัคคีของคนในชุมชน การพัฒนาการร้อยโยงสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งลายเสื้ออกจันทบูรชุมชนเสม็ดงามสะท้อนภาพวิถีชีวิตชุมชนเสม็ดงาม 3 มิติ ได้แก่ 1. ลวดลายที่สะท้อนภาพภูมิศาสตร์ธรรมชาติของชุมชน 2. ลวดลายเสื้ออกที่สะท้อนภาพอาชีพและวิถีชีวิตชุมชน และ 3. ลวดลายเสื้ออกที่สะท้อนถึงอิทธิพลการท่องเที่ยวที่มีผลต่อชุมชน ดังนี้

2.1 ลวดลายที่สะท้อนภาพภูมิศาสตร์ธรรมชาติของชุมชน

การเรียกชื่อลายเส้นของชุมชนเสม็ดงาม สะท้อนให้เห็นลักษณะสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์ของชุมชน การพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ และความคิดสร้างสรรค์ทางภูมิปัญญาของคนในชุมชนเสม็ดงาม ที่นำเอาสิ่งที่ปรากฏเห็นในธรรมชาติมารังสรรค์เป็นลวดลายที่เกิดขึ้น เช่น ตาว่าจันท์ ตาเกล็ดเต่าสองชั้น ลายดาว ตาเกล็ดเต่าสายฝน ไม้กางเขน โกลศ ศิลาลด ลายเขาสระบาป ลายคลื่น

ภาพสะท้อนทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ชุมชนเสม็ดงาม ที่ถูกถ่ายทอดผ่านชื่อลวดลาย ลักษณะเด่นของลวดลายที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของพื้นที่ หรือความทรงจำ ดังเช่น ลายเขาสระบาป ซึ่งเป็นแนวเขาที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนจากชุมชนเสม็ดงาม อีกทั้งเป็นภูเขาที่มีความสำคัญต่อความเชื่อ และวิถีชีวิตในสถานะต้นแม่น้ำให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ การออกแบบลายเสื้อลายเขาสระบาปจึงเป็นการออกแบบเพื่อสื่อความหมายให้เห็นความสำคัญของของภูเขาสระบาปต่อวิถีชีวิตชุมชน ลักษณะสำคัญของลายนี้คือ การยกเลิกให้เป็นรูปภูเขา การใช้สีที่

เน้นให้เห็นถึงสีของธรรมชาติ คือ สีเขียว หมายถึงพืชพรรณไม้สีเขียว สีนํ้าตาลที่หมายถึงก้อนหิน ดิน และสีธรรมชาติที่ให้ความหมายถึงแม่น้ำ



ภาพที่ 4 เสื้ออกกลายเขาสระบาบ

เสื้อชั้นเดียวลายตาต่าง ๆ เช่น ตาวาจันท์ ตาเกล็ดเต่า ตาไม้กางเขน ตาโกศล ถือเป็นเทคนิคการทอเสื้อที่ใช้วิธีการทอแบบดั้งเดิม การเรียกนํ้าว่า “ตา” คือลักษณะการเรียกชื่อลายที่สะท้อนให้เห็นวิธีการทอที่ขยกลายเสื้อ เป็นตา หรือเป็นยก เมื่อครบยก หรือครบลายจะเรียกว่า 1 ตา ทั้งชื่อวาจันท์ เกล็ดเต่า ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนเสมีดงามมีลักษณะทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีสภาพทางธรรมชาติ และสัตว์ประจำถิ่นมาก ตลอดจนการมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มี 2 ลักษณะ คือ ภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขา พื้นที่นา และภูมิศาสตร์ทางทะเล คือลักษณะเด่นของชุมชนเสมีดงาม



ภาพที่ 5 เสื้ออกกลายคลื่นทะเล ลายนก ภาพสะท้อนทางภูมิศาสตร์ของชุมชนเสมีดงาม

2.2 ลวดลายเสื้ออกที่สะท้อนภาพอาชีพและวิถีชีวิตชุมชน

ชุมชนเสมีดงาม เป็นชุมชนที่มีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งการทำสวน การทำการประมง และอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เนื่องจากมีความพร้อมทางด้านภูมิศาสตร์ที่อยู่บริเวณแนวชายฝั่งปากแม่น้ำ จึงทำให้พื้นที่ดินบริเวณนี้เป็นดินกร่อย น้ำกร่อย อาชีพโดยส่วนใหญ่จึงเป็นการทำการเกษตร ทั้งการปลูกผลไม้ ได้แก่ มะม่วง อโวคาโดเสมีดงาม ซึ่งถือเป็นผลผลิตที่ได้รับการยอมรับและมีปริมาณมากที่สุด แต่ทว่าดั้งเดิมนั้นชุมชนเสมีดงาม มีการ

ทำนา ทำสวน ก่อนที่จะปรับเปลี่ยนมาสู่การทำสวนให้เหมาะกับสภาพพื้นที่ ปัจจุบันไม่ปรากฏการทำนาพบเพียงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่อยู่บริเวณน้ำกร่อย เช่น กุ้ง ปู ปลา ตลอดจนมีการขุดพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์คือเรือโบราณจึงทำให้มีการพัฒนาพื้นที่บางส่วนไปสู่การท่องเที่ยว เช่น อุทยานเรือสมเด็จพระเจ้าตากสิน ป่าชายเลน ศูนย์การเรียนรู้หัตถกรรม วิถีชีวิตเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการสร้างสรรค์ลวดลายเสื้อทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ภาพสะท้อนของลวดลายเสื้อก ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต อาชีพของคนในชุมชนเสม็ดงามถูกถ่ายทอดผ่านการตั้งชื่อลวดลาย ลักษณะการให้สีส้น และเรื่องราวประกอบดังนี้

1. ลายเสื้อที่สะท้อนถึงอาชีพทางเกษตรทำนา ทำสวนและประมง เช่น ลายเสื้อที่สะท้อนภาพการทำอาชีพปลูกพืช เสื้อลายพื้นดิน เสื้อลายข้าวเปลือก เสื้อลายข้าวสาร เป็นลายเสื้อกที่สะท้อนถึงลักษณะของอาชีพการทำนา วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนเสม็ดงาม แม้ปัจจุบันไม่ปรากฏการทำนาแล้ว แต่การนำเอาลักษณะของเมล็ดข้าวทั้งข้าวเปลือก และข้าวสารมาสร้างสรรค์เป็นลายเสื้อ โดยมีลักษณะสำคัญคือ ลายข้าวเปลือกใช้เส้นกนกที่มีสีเหลืองเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นลักษณะของข้าวเปลือก และใช้เส้นกนกสีขาวสะท้อนให้เห็นลักษณะของลายข้าวสาร แสดงให้เห็นว่า ข้าวคือผลผลิตที่สำคัญของชุมชน



ภาพที่ 6 เสื้อลายข้าวเปลือก กับเสื้อลายข้าวสาร

ชุมชนเสม็ดงามสะท้อนภาพของอาชีพทั้งอาชีพปลูกพืชและอาชีพประมง อาทิ ลายไล่ปลาไหล ลายหางปลา ลายคลื่น ลวดลายเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนเสม็ดงามที่ผูกพันกับอาชีพเกี่ยวกับการประมง การหาปลา หรือการเลี้ยงสัตว์

2. ลายเสื้อที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตความเรียบง่ายของชุมชนเสม็ดงาม อาทิ เสื้อที่เป็นชื่อลายดอกไม้ต่าง ๆ ทั้งดอกพิกุล ดอกเข็ม ดอกบานบุรี ดอกกุหลาบ ตลอดจนลายเสื้อที่สะท้อนความงดงามของท้องฟ้า ดวงดาว นิตานพื้นบ้าน เช่น ลายดาวลูกไก่ ลายกระต่ายหมายจันทร์ ลายกำแพงเมืองจีน

2.3 ลวดลายเสื้อกที่สะท้อนถึงอิทธิพลการท่องเที่ยวและการพัฒนาชุมชน

ชุมชนเสม็ดงาม มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์เสื้อก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาลายเสื้อกให้เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชน โดยการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการทอเสื้อ การออกแบบลายเสื้อจากคนรุ่นสู่รุ่น โดยการบูรณาการการออกแบบลวดลายร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษาในการพัฒนาลวดลายให้มีความแปลกใหม่ และ

ตอบสนองการดำเนินชีวิตประจำวันของนักท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาในท้องถิ่น (Local ecological knowledge) ที่มีส่วนช่วยในการเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น โดยการใช้การสื่อสาร และการนำเสนอผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ทำให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ชุมชนเสม็ดงามออกแบบลวดลายเสื้อกึ่งที่สะท้อนถึงกระแสการพัฒนาชุมชน และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมแห่งการท่องเที่ยว เช่น เสื้อลายเสม็ดงาม ที่เกิดจากการพัฒนาลวดลายเสื้อกึ่งเพื่อให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนเสม็ดงาม มีการนำเสนอสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของชุมชนเสม็ดงาม ได้แก่ การวางสีพื้นเป็นสีแดง เสมือนใบของต้นเสม็ด ที่มีสีแดง ยกดอกเป็นสีขาวดอกเล็ก ๆ ให้มีลักษณะเดียวกับดอกเสม็ดที่เมื่อบานจะออกดอกเป็นกลุ่มช่อ การสร้างสรรค์ลายเสื้อให้สะท้อนถึงลักษณะเด่นของต้นเสม็ด อันเป็นต้นไม้ที่เป็นเอกลักษณ์และที่มาของภูมินามชุมชนเสม็ดงาม



ภาพที่ 7 ลายเสม็ดงาม

การสร้างสรรค์ลายเสื้อให้มีลักษณะสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของคนเสม็ดงาม เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จำหน่ายเป็นสิ่งของที่ระลึก รวมทั้งผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ในการจัดการท่องเที่ยว สร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ ตลอดจนประชาสัมพันธ์พื้นที่ชุมชนเสม็ดงาม ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย นอกจากนั้น ยังมีการสร้างสรรค์ลายที่เป็นการนำเสนออัตลักษณ์ของพื้นที่แห่งอำเภอมณี เช่น ลายเบญจรงค์ อันเป็นการสะท้อนลักษณะของเมืองแห่งอำเภอมณี ตามคำขวัญของจังหวัดเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่ว่า “เมืองอำเภอมณี”

กล่าวโดยสรุปแล้ว การสร้างสรรค์ลายเสื้อกึ่งของชุมชนเสม็ดงาม เป็นการสะท้อนแนวความคิดของผู้คนในพื้นที่เพื่อการนำเสนอรากเหง้าที่มาของชุมชน สะท้อนถึงวิถีชีวิตทางการเกษตรกรรมและวิถีของการประมง ท้องทะเล นำเสนอที่มาของอาชีพ มุมมอง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนการนำเสนอรูปแบบลายเสื้อเพื่อสร้างความโดดเด่นให้แก่ผลิตภัณฑ์จากเสื้อกึ่งเพื่อการจำหน่ายในการท่องเที่ยวและพัฒนาชุมชนสืบไป

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยรวบรวมลายเสื้อกึ่งจันทบูรของชุมชนเสม็ดงาม ได้ค้นคว้ารวบรวมรายชื่อของลวดลายเสื้อกึ่งที่ปรากฏในชุมชนเสม็ดงาม ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ต้องการ

รวบรวมรายชื่อของลายเสือ และนำมาวิเคราะห์ถึงที่มาของลายเสืออันสะท้อนถึงแนวคิด การนำเสนอวิถีชีวิตชุมชนผ่านการเล่าเรื่องด้วยลวดลายและเอกลักษณ์ของลาย ผลการวิจัยพบว่าชุมชนเสมีดงาม มีลวดลายเสืออกที่หลากหลายจากการสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ตลอดจนมีการคิดประดิษฐ์ลวดลายใหม่ ๆ ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเสมอ ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการถ่ายทอดที่เน้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอลายเสือที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ตลอดจนการนำเอาลวดลายที่มาจากชุมชนรอบข้างมาประยุกต์ให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิทธิชัย ศรีเจริญประมณ (2563) ที่เสนอเกี่ยวกับการศึกษาผลิตภัณฑ์จากเสืออกเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวว่า การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นเพื่อนำผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่ทำจากเสืออก เหล่านั้นเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์ โดยการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อที่จะหนุนเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ท้องถิ่นให้มีการสืบทอดภูมิปัญญา และเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและการศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ลวดลายเฉพาะถิ่นงานทอเสืออก ของ อัญญาภรณ์ รอดโสมและคณะ (2559) ที่ศึกษาพบว่ากรอบการออกแบบลวดลายในการทอเสืออกที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดคือ ลวดลายที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น นอกจากนั้นยังสามารถต่อยอดด้วยการนำลวดลายเฉพาะถิ่นนั้นไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนความเป็นตัวตนของท้องถิ่นได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษารวบรวมลายเสืออกจันทบูร เพื่อการจัดการความรู้เรื่องเล่า วิถีชีวิต ของชุมชนเสมีดงามครั้งนี้พบว่าลวดลายเสืออกจันทบูรของชุมชนเสมีดงามไม่เพียงเป็นการตั้งชื่อลายเพื่อให้สะดวกต่อการเรียกและจดจำลักษณะการทอเท่านั้น แต่ยังมีภาพที่สะท้อนสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านภูมิศาสตร์ธรรมชาติของชุมชน สะท้อนภาพอาชีพวิถีชีวิตชุมชน และสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลการท่องเที่ยวที่มีผลต่อชุมชน ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจสภาพทางสังคมของชุมชนเสมีดงามได้ดี จึงเห็นสมควรศึกษาต่อยอดอย่างยิ่ง ดังนี้

1. เสนอแนะให้มีการวิจัยเฉพาะด้านเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาลายเสือ เช่น การพัฒนาลายเสือเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเสมีดงาม

2. เสนอแนะให้มีการศึกษาการเพิ่มมูลค่าของเสืออกเสมีดงาม

ข้อเสนอแนะดังกล่าวเป็นเพียงบางส่วนในการพัฒนาการทอเสืออกจันทบูร ของชุมชนเสมีดงาม ให้สามารถดำรงอยู่ในฐานะมรดกทางภูมิปัญญาของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

เกษม มานะรุ่งวิทย์. (2564). สื่อสัญลักษณ์ ความเชื่อสู่อัตลักษณ์ผ้าทอไทย-ลาว. *วารสารศิลปศาสตร์* (วังนางเลิ้ง)

มทร. พระนคร, 1(1), น. 56-74.

จุไรรัตน์ สรรพสุข. (2564). *ผู้ให้สัมภาษณ์, สมปอง มูลมณี เป็นผู้สัมภาษณ์, ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง*

จังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์เมื่อ ธันวาคม 2564.

- ณัฐมา อาสารัฐ และภรดี พันธุภากร. (2527). การศึกษาเรื่องการทอเสื้อจันทบุรี. *วารสารสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ*, 16(1), น. 1-31.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2547). *นวนิยายกับสังคมไทย (2575-2500)*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุศรินทร์ สายรัตน์ และจักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า. (2563). การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่อกกของจังหวัดจันทบุรี. *วารสารการวัดผลการศึกษา*, 37(101), น. 104-113.
- ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล. (2555). *การพัฒนาตลาดสายเสื่อกกและการถ่ายทอดนวัตกรรมใหม่ของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปเสื่อกกบางพลวงเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน*. ฉะเชิงเทรา: มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- ศิริพร บุญชู, นันทวรรณ รักพงษ์. (2555). *ภูมิปัญญาการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน*. กรมหม่อนไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สมปอง มูลมณี. (2564). เรื่องเล่าประจำจังหวัดจันทบุรี: ความสัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดจันทบุรี. *วิจิตรวรรณสาร*, 5(3), น. 337-358.
- สิทธิชัย ศรีเจริญประมง ฤดีวรรณ ยิ่งยงและศตวรรษ ทิพโสธ. (2563). แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว ของชุมชนบ้านบางกะจะ จังหวัดจันทบุรี. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 21(2), น. 157-166.
- อัษฎางค์ ร่อโธสง ทรงวุฒิ เอกวุฒิวงศา และอุดมศักดิ์ สาริบุตร. (2559). การศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ลวดลายเฉพาะถิ่นงานทอเสื่อกกกลุ่มพนมรุ้งเสื่อกกและหัตถกรรม อำเภอนครชัยศรี จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิชาการศิลปสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 7(2), น. 159-169.

ผู้เขียนบทความ

อาจารย์สมปอง มูลมณี อาจารย์สรिता ปัจจุสานนท์ และอาจารย์อภิสร โคตรโยธา อาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี อีเมล sompong.m@rbru.ac.th